

biblioteca rao

EDMONDE CHARLES-ROUX

COCO CHANEL

Traducere din limba franceză și note
ILEANA CANTUNIARI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CHARLES-ROUX, EDMONDE

Coco Chanel / Edmonde Charles-Roux; trad.: Ileana Cantuniari.- București:
Editura RAO, 2011

ISBN 978-606-609-032-2

I. Cantuniari, Ileana (trad.)

687.1/.3(44) Chanel, C.

929 Chanel, C.

Editura RAO
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

EDMONDE CHARLES-ROUX
L'Irrégulière ou mon itinéraire Chanel
© Grasset & Fasquelle, 1974
Toate drepturile rezervate

© RAO International Publishing Company, 2008
pentru versiunea în limba română

2011

ISBN 978-606-609-032-2

Lui G.D.

„... Și apoi nu există om fără tragedie, nu există decât ceea ce credem despre asta. Totul e costumație. Totul pare făcut așa cum vedem pe stradă, indiferent, trecând prin pasajul aparenței. Totul miroase a regulă și își păstrează secretul.“

ARAGON,
Henri Matisse, roman

Autoarea ține să aducă aici mulțumiri, pentru ajutorul primit la alcătuirea acestei lucrări, atât baronului Ferreol de Nexon, dnei Gaudin-Leclerc și dlui Hervé Mille, cât și, în diverse țări, personalităților următoare:

În Anglia – Lady Diana Duff Cooper. Lady Harlech. Dna Jeremy Hutchinson. Sir Michael Creswell. Beatrix Miller. Părintele Jean Charles-Roux.

În Italia – Generalul Lombardi.

În Germania – Dl Theodor Momm. Dr. Carlo Schmid. Prof. Eberhard Jäckel.

În Canada – Dna Wright născută Fleming.

În Franța – Dna Étienne Balsan. Paul Morand. Domnul avocat René de Chambrun. Maurice Goudekot. Marcel Jouhandeau. Georges Wormser. Baronul Édouard de Nervo. Dl și dna de Beyser. Dna Marcelle Campana, ambasadoare a Franței. Stanislas Fumet. Parohul din Pontails. Pierre Chanel. Marcel Genermont. Abatele Chaudagne, paroh la Souvigny. Baroana Foy, născută Orlandi. Sheila de Rochambeau. Contesa Dessoiffy. Marguerite Vincent. Paule Gaspard de la casa de modă Caroline Reboux. Gabrielle Dorziat. Boris Kochno. Dominique Paulvé. Dna Denis. Dnele Antoinette Laget și Gabrielle Maurin, născute Chanel. Dna Lucien Chanel. Dna Valet. Dna J.B. Reday. Dl Jean Poggioli. Dra Orsoni. Paule d'Alayer. Dl Gernet, conservator al Bibliotecii Municipale din Marsilia.

Nota traducătoarei:

Dat fiind că autoarea a dat propriile note de subsol care sunt marcate cu cifre, traducătoarea ține să atragă atenția că notele impuse de traducere, și pe care traducătoarea le-a considerat necesare mai bune înțelegeri a realităților franceze, sunt marcate cu un asterisc.

PROLOG

Există în sudul Franței un ținut care nu a fost niciodată cucerit. Și cercetat doar în trecut.

Nu e nici o îndoială că Hanibal însuși – în fruntea elefanților și a cartaginezilor lui – a optat mai degrabă pentru un ocol decât pentru atacarea directă a ținutului din munții Cévennes, acea barieră granitică, proptită de-a curmezișul drumului său ca o pisică înfuriată.

A venit apoi vremea Cezarilor. Oamenii s-au lăsat romanizați, dar de departe. Și s-a manifestat de asemenea, în ciuda slabelor resurse locale, un incontestabil geniu al negoțului. Astfel, brânza gabalilor a făcut deliciul meselor romane. Asta merită să fie reținut. Partea cea mai bună a temperamentului celor din Cévennes stă aici, în această putere de a-și închide inima în fața greutății, a sărăciei.

Când imperiul s-a dezmembrat, lumea a asistat la jefuirea Romei de către barbari. Dar aceiași barbari au venit să bată la poarta de la poalele munților Cévennes fără să-i invadeze... De parcă războinicii se temeau instinctiv de o regiune despre care simțeau că e mai deschisă ideilor decât oamenilor. Iar două secole mai târziu, tot la umbra compactă a codrilor, tot la adăpostul grotelor, muntenii din Gévaudan, păstorii din Villefort tot mai

dominau, și încă foarte de sus, văile înguste prin care se strecura umbra crudă a călăreților Islamului. Arabii... Și ei au renunțat.

Astfel, nimic, nici sarazinii, nici englezii Prințului Negru*, nici ciuma, nimic nu a tulburat de-a lungul veacurilor aceste singurătăți, în afara câtorva jefuitori și lupi.

Aceasta e înzestrarea unei regiuni atât de izolate de lume, încât s-au perpetuat aici până în zilele noastre trăsăturile fizice ale primilor ei ocupanți. Acestea sunt originile enigmei fundamentale pe care o ridică un anume tip feminin, o anume frumusețe... Pletelor întunecate ale triburilor venite din Asia Mică, părului aspru și negru al gabalilor le datorează țărăncile din Cévennes aerul lor de prezicătoare. Ca și ținuta mândră a capului pe care o au unele dintre femeile de acolo... La fel și mersul lor, în care par să nu atingă pământul.

A trebuit să apară protestantismul în Franța și să se declanșeze războaiele religioase pentru ca acele pământuri pierdute să fie răscolite până în miezul lor. Oamenii își făceau în legătură cu creștinismul o idee care nu era niciodată aceea a papei. Oamenii aspirau la puritate, la perfecțiunea vârstelor de la începuturi. *Perfecțiunea...* Pentru asta merită să mori, nu e așa? Perfecțiunea cu orice preț. Atunci s-a văzut câtă rigoare ascundea sufletul omului din Cévennes, dar și câtă violență...

Catari, hughenoți, camisarzi**, fugind de prigoana papei sau a regilor, și-au aflat loc de refugiu în bezna verde a acestor codri. Cu toții declarați eretici, cu toții amenințați cu exterminarea, dar cu toții culeși de pe drumuri, ascunși, apărați în cursul luptelor

* Eduard, supranumit Prințul Negru, principe de Wales, fiul lui Eduard al III-lea, învingător al francezilor în bătălia de la Poitiers (1356), în cursul Războiului de 100 de Ani.

** Nume dat protestanților din munții Cévennes, răzvrățiți în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea.

fratricide și atât de criminale încât se numără printre cele mai sângeroase din istorie.

Rasa cea intransigentă s-a perpetuat. Cei din Cévennes au continuat să trăiască mereu aidoma lor înșiși. De aceea se cuvine să vedem în teatrul isprăvilor lor ceva mai mult decât un simplu accident de teren. Fiecare piatră din acest zid spart, deformat la nesfârșit, fiecare ungher, fiecare viroagă a fost refugiu, adăpost sau mormânt.

În centru erau izvoarele.

Un centru granitic ale cărui șisturi străluceau și încă mai strălucesc ca niște sori negri. Aici ia naștere un vânt de nebunie care duce până pe străzile din Arles frigul zăpezilor, smulge țiglele acoperișurilor, toarnă cobalt în albastrul cerului, culcă grânele coapte și face din chiparoșii noștri regali din Crau niște torțe despletite, așa cum îi picta Van Gogh.

Acesta este leagănul mistralului.

Tot aici, în strălucirea uluitoare a unui peisaj mineral, a luat naștere o familie agrestă și aspră, o familie imperios dominată de gustul zămislirii, familia Chanel.

Provenită ca și membrii familiei ei din această fortăreață a spiritului țărănesc, asemuindu-li-se prin toate trăsăturile, astfel încât a-i descrie înseamnă a o descrie, având același tip fizic, aceeași vigoare, aceeași obsesie a perfecțiunii, aceeași voluptate de a produce (adică de a-și supraviețui), aceeași duritate, aceeași vorbire autoritară, aceeași intransigentă, aceeași violență și aceeași pasiune, la fel ca ei de supusă, prin profesiune, ordinii inflexibile a anotimpurilor, și făcând, aidoma lor, să depindă totul de munca ei, o descendentă din tribul prolific, Gabrielle Chanel a fost făcută celebră de mii de femei. Ele au recunoscut în această fiică a ținutului Causses un talent extraordinar: acela al înfrumusețării. Ele – metrese exigente, amante neliniștite, miliardare sau simple

burgheze în căutarea unei armonii vestimentare – au fost cele care au cerut acestei femei lipsite de bani să facă din eleganță și lux unica ei căutare în viață, ele au fost cele care au silit-o să intre în domeniul modei.

Gabrielle Chanel a ezitat mai mult decât se spune.

Abia la capătul unei lungi evoluții și doar după ce a înțeles că nu dispunea de un alt mijloc de a se elibera pe sine, s-a lăsat convinsă.

Ce a fost meseria ei? Un instrument de evadare.

S-a făcut stăpână pe el și a intrat în noua ei viață cu capul plecat, într-un vârtej, ca un torent din munții Cévennes.

Nu a existat nici o interferență culturală sau savantă, nici o reminiscență istorică în stilul pe care l-a creat.

A fost o inventatoare.

Formele care i se datorează nu erau nimic altceva decât ceea ce erau, fără ocheade și fără aluzii. Asta ținea de refuzul oricărei supremații care să nu asculte de factorul cotidian, al oricărui fir conducător care să nu o lege de vechea moștenire țărănească. Acest refuz avea un nume: bunul-simț.

Atunci când, simțind necesitatea de a se referi la un element deja existent, ea se întorcea spre un detaliu al unei mode vechi, din instinct se îndepărta de drumurile nobile pentru a nu se adresa decât propriului trecut. De aceea nu și-a asumat decât acele elemente considerate până atunci ca fiind prea modeste pentru a fi utilizate: haine de casă, pentru muncă, pentru mișcare. Gestul ei creator era un gest subversiv. Refuza presiunea ceremonialului.

Suflul natural care o anima a dat valoare unei mode printre paradoxurile căreia acela de a alia funcționalitatea cea mai evidentă

cu rafinamentul extrem nu a fost dintre cele mai mici – o modă pe care e cu neputință s-o disociem de spectacolul timpului nostru.

Viața lui Chanel abundă în contraste.

Croitoreasă fiind, s-a ferit de frivolitate; ca șef de întreprindere, a încălcat toate regulile jocului și nu a avut nici o jenă în a depăși limita autorizată; în calitate de creatoare de modele, nu și-a găsit satisfacția decât în a se lăsa plagiată. Totul se petrecea ca și cum această femeie, ale cărei găselnițe se transformau în aur și care număra printre fideliile ei miliardari veniți din America, din Orient sau din Asia, nu ar fi revendicat drept unică victorie decât pe aceea de a-și fi văzut preceptele reluate la nivelul străzii de către oamenii de rând.

A acumulat o imensă avere în afara oricărei intimități cu ceea ce ar fi trebuit, în mod logic, să fie mediul ei: marea industrie și ceea ce are legătură cu ea, bancă, bursă, politicieni, oameni de finanțe, într-un cuvânt: puterea. Niciodată nu a fost auzită ridicând în slăvi bogăția sau venerând banul. Nici cea mai mărunță jubilară. A avea însemna pentru ea cu siguranță o plăcere, dar în care esențialul era măsurarea distanței care o separa de perioada când nu avea nimic.

Deși a trăit într-o perioadă care a făcut din deplasare o obligație profesională, condiționând în bună parte strălucirea marilor întreprinderi, i-a disprețuit regește pe cei care se sileau să facă așa-numitele „călătorii de afaceri“ și a continuat să nu se deplaseze decât pentru plăcerile personale.

A știut să recunoască talentul celor mai notabili artiști și a găsit în rândurile lor singurele prietenii de care s-a simțit onorată. Cu toate acestea, se răzvrătea atunci când erau confundate meseria ei și meseria lor și detesta să se folosească termenul de „geniu“ în legătură cu persoana ei. Se voia a fi un simplu artizan.

Părea invincibilă, iar magia strălucirii ei, extraordinara ei seducție au contribuit la succesul a ceea ce a întreprins. Dar, în sânul acestei reușite, trăia ca o exilată, dând greș în lucrul la care ținea cel mai mult: viața ei de femeie. Și totuși! Putea fi cineva mai independent, mai *eliberat* decât ea? Acest destin singular dezmințe tocmai tezele care fac din egalitatea sexelor condiția determinantă a fericirii feminine. Egală bărbaților în viața profesională, adesea superioară lor, Gabrielle Chanel a fost, în confruntarea cu aspirațiile inimii, cea mai dezarmată dintre femei. Lucrul cel mai dezastruos fiind faptul că, dacă îmbrăcăminte a fost în centrul întregii ei existențe, marea problemă a fost dragostea. Un domeniu în care nu a cunoscut decât deziluzii.

Formată, descoperită, inventată de bărbați, a muncit toată viața pentru femei, fără să le iubească îndeajuns pentru a uita de sine împodobindu-le. Fiecare persoană de sexul ei îi apărea acestei ființe pasionale sub trăsăturile unei potențiale rivale, astfel încât, până la ultima suflare, văzându-se nu așa cum era, ci așa cum fusese în anii ei de tinerețe, angajată cu totul în războiul dus pentru a plăcea, Chanel și-a dedicat în taină sieși artificiile ei cele mai provocatoare.

Fiecare dintre colecțiile ei era cunoscută ca o reîntoarcere solitară, un lung voiaj nemărturisit în arcele propriului trecut... acel trecut de care ea nu vorbea niciodată.

Căci lucrul care, mai mult decât orice din viața ei, atrage atenția nu e doar spectacolul reușitei, nici măcar popularitatea, nici imensa audiență de care s-a bucurat, ci enigma care a știut să fie în ochii tuturor celor care i-au stat alături, epuizanta trudă pe care și-a impus-o pentru a-și masca originea. Ceea ce ne prinde (acesta cel puțin este sensul lucrării de față) este arta cu care a știut să se facă o persoană „de nepătruns“ și, acest scop odată atins, consecvența cu care s-a refugiat în această travestire ca în cea mai ermetică dintre închisori.

A trăit *posedată* de legenda ei.

ORIGINILE 1792–1883

„E admis faptul că adevărul unui om
e mai întâi ceea ce ascunde el.“

ANDRÉ MALRAUX,
Antimémoires

I

VIZUINA

Ponteils nu numără decât trei locuințe atât de perfect integrate în peisajul din jur, încât par născute din adâncurile pământului. Acele acoperișuri din plăci înclinate, abrupte, pe jumătate năruite, pe care se agață și se înnegrește mușchiul, zidurile acelea de o rusticitate masivă, toate, ziduri și acoperișuri, făcute din aceeași piatră urâtă și parcă metalizată – un șist cioplit în lamele fine și tăioase ca briciul – ce au oare de adăpostit? Animale sau oameni? Greu de spus. În fundul văii, torenți minusculi se umflă la cea mai mică ploaie și seacă la prima rază de soare. De unde vin? Unde se duc? Dar la ce bun s-o știm? Nimic nu duce nicăieri, nimic nu trece prin acel cătun. Drumul se oprește acolo și se poticnește de o clopotniță înaltă, ridicată ca un far deasupra valurilor colinelor. De ce acea biserică? Pentru care credincioși? Populația unui mare burg nu ar ajunge s-o umple... Atunci ce caută acolo, în singurătatea aceea?

Dacă vom privi prin ușile lăsate deschise, dacă vom surprinde în interiorul caselor urmele unei vieți străvechi – șuri lungi și întunecoase în care atârnă căpestre, grape vechi, șarete răsturnate, cenușii de praf și înălțând spre spărturile din acoperișuri oiștile goale și masive ca niște mașinării de război – rămânem nedumeriți.

Un trecut glorios ne privește drept în față. Misterele vieții țărănești. Ce fapt s-o fi întâmplat oare, care să justifice un asemenea abandon? Aidoma acelor *trulli** din Puglia, sau *nurage*** din Sardinia, cu încăperile lor fortificate și galeriile secrete, evocăm în fața acestor clădiri adormite tot ce a conceput omul mai misterios.

Nu sunt totuși decât niște austere ferme din zona munților Cévennes, împreună cu amintirile îndărătnice, rezistând abandonului, ale unor vremuri în care acest pământ trăia, iar oamenii trăiau de pe urma lui.

Sunt departe acum acele vremuri. E un veac de când a început exodul, iar pădurea care încingea cătunul pe câteva mii de hectare, pădure de castani prețioși precum pâinea, a început să se rărească până ce n-a mai alcătuit decât o împrumuire desfundată.

Castana... Ea asigura odinioară prosperitatea celor din Ponteils. Se trăia de pe urma ei, oamenii o vindeau, o mâncau dimineața, la amiază și seara. Era aliment și monedă. În vatră stătea la foc o oală de lut – sfârleaza – în care fierbea încet porția familiei. Pe grătare se uscau fructele din care, iarna, se hrănea șeptelul. Iar când sosea momentul arendelor și al târgurilor, și când urcau dinspre reședințele provinciilor arendașii veniți să-și ceară dreptul, erau plătiți în kilograme de castane.

În primele zile ale lui octombrie, începea un du-te-vino a tot ce era vehicul pe roți la Ponteils, șarete, cotigi, încărcate ochi cu saci marcați cu inițialele proprietarilor. F pentru Fraisse... C pentru Causse... V pentru Vidal. Inițiale trasate cu șablonul. Căci trebuia să se lucreze repede. Recolta trebuia vândută în întregime înainte ca vânzările să încetinească, iar cursul să scadă sub prețul de cost.

* *Trullo*, pl. *trulli*, construcție rurală rotundă cu acoperiș conic din regiunea Puglia, Italia.

** *Nurage*, turn străvechi din piatră în Sardinia.

Atunci urca zvon mare dinspre pădure, un neconținut zumzăit de voci.

În anii de belșug, atunci când pădurea de castani părea că se năruie sub povara roadelor, fermierii închiriau și până la treizeci de cai pentru a asigura o legătură mai rapidă cu târgurile din vale. Căci nu exista nici măcar un singur cal acolo, sus. Rar de găseai câte un catâr, și chiar și acela... Cu toate acestea, erau zilele îmbelșugate ale cătunului Pontails, vârsta lui de aur.

La vremea aceea, o săliță și un chioșc micuț, singurul loc de întâlnire al țăranilor din partea locului, nu se goleau niciodată. Cârciuma unde se vindea vin, mesele lungi, băncile înguste... Întreaga viață a cătunului se concentra acolo, între cei patru pereți ai unei case pe care temelia de o soliditate ciclopică o deosebea de celelalte locuințe. Deasupra ușii, săpate în piatra ușorului boltit, două inițiale – A.B. – cele ale primilor ocupanți ai casei, familia Boschet, și o dată – 1749 – cea a construcției, care marca de asemenea anul în care începuse prosperitatea cătunului. Însă abia în primii ani ai secolului al XIX-lea, în epoca de avânt a negoțului cu castane, acea cinstită casă țărănească s-a transformat în cârciumă.

Acolo s-au așezat la mese fermieri însetați, zilieri angajați ca să ajute la strânsul castanelor, împletitori de coșuri în căutare de comenzi, negustori ambulante veniți de la oraș ca să-și vândă marfa, și, fie vară, fie iarnă, cei pe care îi reținea la Pontails cultivarea pământului, bogata mână de lucru familială, băieți, bărbați de toate vârstele, tăietori de lemne, păstori, crescători de viermi-de-mătase, și apoi, adunați lângă vatră, cam tremurând din încheieturi, stând cu picioarele ușor îndepărtate, bătrânii dintotdeauna, cu mâinile lor noduroase. Cârciuma... domina zări fără sfârșit. Mersul la cârciumă însemna întâlnirea cu viața, cu zgomotul, cu ecoul a ceea ce se petrecea prin alte părți. Se mai găsea acolo și câte o ocazie de măritiș. Căci tații de familie...

– Îl cunoști pe băiatul meu...

Într-adevăr, la cârciuma aceea trebuiau să se ducă. Unde ar mai fi discutat ei pe îndelete despre viitorul copiilor? Acolo, în prezența preotului Noé Roure, se bătea palma, iar lucrul acesta angaja mai mult decât un contract. Apoi se stropea înțelegerea. Și de ce să mai caute în altă parte un martor? Era mereu același, cârciumarul, care își îndeplinea rolul în zilele de botez, de nuntă sau de îngropăciune. Și asta fără să se lase rugat. Experiența învățându-l că, odată ceremonia isprăvită, familiile... Setea... Așa că, lăsându-și nevasta să umple stacanele, se ducea cu pas întins până la biserică, pentru a scrie cu o mână nesigură cele șase litere ale numelui său în partea de jos a actelor: Chanel Joseph, cârciumar, născut la Pontails, în 1792.

Nu există vreun nume mai des întâlnit decât al său în registre. Chanel Joseph, cârciumar. Străbunicul lui Gabrielle. Se pare că, odată căsătorit, era găsit la biserică la fel de des ca la tejghea.

Mai înainte, ca atâția alți țărani din regiune, fusese, la vremea tinereții, zilier și totodată meșteșugar, când încălțând greii saboți cu zimți pe talpă pentru a decoji la sol castanele unui vecin, când, în timpul lungilor șezători de iarnă, muncind în casa unei perechi tinere ca să cioplească din lemnul adus din pădure patul, dulapul sau alte diverse obiecte casnice.

„Să nu ții la nimic altceva decât la ceea ce-ți aparține“, va spune veacuri la rând dictonul din Cévennes. De aceea, spre a exprima acest atașament față de cele dobândite cu sudoarea frunții, trebuia împodobit totul, trebuia sculptat totul, cea mai mică lingură, cea mai neînsemnată lopățică pentru făină. Trebuia să îți pui propriul semn... Obicei în care se manifestă un instinct animal al vizuinii, al cuibului, însuși simțul trecutului țărănesc. Nimeni nu avea mai mult ca Joseph Chanel gust pentru acest soi de treabă. Și totuși, el muncea întotdeauna pentru *ceilalți*, mereu pentru cei care posedau

pământ, păduri, acoperiș deasupra capului, pat unde să doarmă și loc deja însemnat cu o cruce la cimitir. Niciodată pentru el... Și pe ce și-ar fi putut el oare trasa inițialele? Nu era nici un Chanel care să fi posedat măcar un pogon de pământ la Ponteuils, sau măcar un mormânt...

Soarta lui Joseph s-a îmbunătățit când, în preajma vârstei de patruzeci de ani, a fost celebrată logodna lui cu o fată născută Thomas, a cărei familie, originară din Ponteuils, avea oarecare bunuri. O zestre modestă i-a permis tinerei mirese să închirieze nu chiar toată acea solidă casă Boschet, ai cărei proprietari, deja îmbogățiți, plecau să deschidă o prăvălie în vale, nu, ci doar sala comună. O încăpere mare spre care dădeau vatra și cuptorul de pâine, dar și o odaie mică unde încăpea un pat. Cu podul deasupra, cu pivnița dedesubt, de la sculare până la culcare trebuia să se deprindă cu situația asta, căci restul, magazia de lemne, beciul, staulul, stâna, hambarul, curtea de orătănii întunecată ca un puț, toate astea rămâneau în mâinile familiei Boschet. De ce folos le-ar fi putut fi celor doi Chanel? Ei, care nu posedau nimic, nici vacă, nici turmă.

Au fost nevoiți să mobileze sala aceea. Joseph s-a apucat să înjghebeze mese și bănci rudimentare, pe care a putut în sfârșit scrijeli un nume care îi aparținea. Se limita să facă o dublă inițială, două litere mari C, formând un cerc în jurul monogramei lui Hristos, semnul credinței, în opoziție cu porumbița protestanților, în acel ținut al comunităților vrăjmașe. Doi mari C... Mai puțin de un secol mai târziu, proptiți unul de altul, aveau să devină marca distinctivă a creațiilor lui Gabrielle și simbolul celui mai mare imperiu clădit vreodată de o femeie cu propriile mâini. Doi mari C pe bucățile de muselină, pe genți, pe pudriere, pe flecușete... Mania ei de a marca totul. Dar, în fond, ce este o ființă omenească dacă nu suma caracterelor rasei ei?

Când mobilele au fost așezate, Joseph Chanel a făcut rost de un vin din partea locului, cu aromă de fructe, pe care vecinii l-au apreciat. Primul pas fusese făcut. Soția a trecut la bucătărie și a făcut pâine de casă la cuptor. Curând s-a putut vedea pe casa Boschet o firmă care făgăduia celui care intra: „Pâine bună. Vin bun. Loto. Lichioruri. Bomboane.“ Era Chanel, o cârciumă de țară.

Așa o numeau și încă o numesc oamenii din ținut.

Bolta cu verdeță nu mai are astăzi decât ultimele ramuri ale unei plante firave, iar castanii cei înalți rămași în picioare în jurul casei au astăzi tot atâta lemn uscat cât frunze. Firma s-a șters. Sala comună însă nu s-a schimbat prea mult. Tot acolo se află cuptorul de pâine, mesele lungi, băncile înguste.

A trecut un secol și jumătate de când, în sala aceasta, turna de băut străbunicul lui Gabrielle Chanel. Iar apoi fiul lui... Și apoi, nimeni. Nu mai sunt porți la staul. Nu mai e nici un du-te-vino în jurul casei. Iar acoperișul învelit în șist, atât de des, atât de multă vreme bătut de zăpezi, se curbează primejdios. Iar obloanele stau căscate în bătaia vântului.

În fața zăpezilor, în cimitirul care dă drept spre munte, sub niște lespezi năpădite de mușchi, odihnesc cei care au viețuit la Pontails, trăind zile de trudă, solidari în mândria muncii și în dragostea pentru pământul lor. Iată-i pe cei din familia Daude, pe cei din familiile Nègre și Roux, Castanier, Sylvain Chambon, iată-i pe Cei-Morți-pentru-Franța, iată-l pe cel care a fost parohul din Arles, sau pe cel care a fost marinăr în Africa sau dulgher la Brest, cu toții întorși în sat, cu toții în armonie cu pământul, aidoma pietrelor...

Dar nici urmă de vreun Chanel.